

Overgewicht de baas?

Verslag publiek debat
22 november 2004
Nieuwspoor Den Haag

De maatschappelijke aandacht voor overgewicht groeit nog sneller dan de omvang van de gemiddelde Nederlander. Een oplossing voor het probleem van het groeiende aantal mensen met (ernstig) overgewicht is echter nog lang niet in zicht. Dat is de belangrijkste uitkomst van het debat ‘Overgewicht de baas?’ georganiseerd door het Rathenau Instituut, adviesbureau Schuttelaar & Partners en Stichting Centrum voor Landbouw en Milieu. Aanwezig zijn vertegenwoordigers van overheid, politiek, bedrijfsleven, wetenschap en maatschappelijke organisaties. De bijeenkomst wordt geleid door Peter van der Geer van Debat & Dialoog.

Doel van het debat is om helder te krijgen wie verantwoordelijk is voor de aanpak van overgewicht en wat mogelijke oplossingen zijn. Vooraf waren onder andere de volgende vragen geformuleerd: hoe ver reikt de vrije keuze van de consument? Moet hij tegen zichzelf worden beschermd? Is de voedingsindustrie verantwoordelijk voor een gezond productaanbod? Vormen volksgezondheid en ziekteverzuim voldoende argumenten voor overheidsingrijpen? Tweede Kamerleden waren uitgenodigd om – zoals ooit Socrates – de betrokken partijen kritisch te ondervragen.

Jan Staman, directeur van het Rathenau Instituut, noemt in zijn welkomstwoord overgewicht hét nieuwe gezondheidsprobleem. De vraag is niet zozeer of we er iets aan kunnen doen, maar vooral of we dat ook gáán doen.

Overgewicht: een groeiend gezondheidsprobleem

Jaap Seidell, hoogleraar Voeding en Gezondheid aan de Vrije Universiteit, merkt in zijn inleiding op dat we de afgelopen vijftwintig jaar niet erg zijn opgeschoten met de aanpak van overgewicht. Er is weinig veranderd sinds 1981, toen het Britse Royal College of Physicians een waarschuwend rapport uitbracht over de groeiende omvang van het probleem en de gezondheidseffecten ervan. Wel is er meer aandacht voor bij onderzoekers, bedrijfsleven, overheid en maatschappelijke organisaties. De motieven hiervoor lopen uiteen van nieuwsgierigheid naar biologische oorzaken (wetenschap) tot zorg over de groeiende gezondheidsproblemen en maatschappelijke kosten (overheid, maatschappelijke organisaties) en het ontwikkelen van nieuwe producten (bedrijfsleven).

Volgens Seidell is overgewicht niet louter een probleem van te veel eten en te weinig bewegen. Ook sociaal-economische factoren spelen een grote rol. Zo kampt bijna twintig procent van de vrouwen met een lage sociaal-economische status (SES) met ernstig overgewicht, tegen drie procent bij vrouwen met een hoge SES. Aspecten die daarbij meespelen zijn het kennisniveau, het inkomen en de sociale en fysieke omgeving die niet uitnodigt tot bewegen. Ook sociale mores spelen een rol (‘mollig is gezond’). Daarnaast blijkt uit onderzoek bij tweelingen dat biologische factoren invloed hebben. Zo bestaan er verschillen in gevoeligheid voor eetstimuli.

Overgewicht dreigt volgens Seidell een steeds groter beslag te leggen op de gezondheidszorg. Hij waarschuwt echter voor stigmatisering en discriminatie van mensen

met overgewicht (bijvoorbeeld bij het afsluiten van een levensverzekering). Om de trend te keren pleit hij voor drastische maatregelen, zoals het stimuleren van sport en beweging, het verwijderen van snoep- en frisdrankautomaten uit scholen en kantines en een verbod op reclame voor kinderen

Aanzetten tot oplossingen

Rutger Schilpzand van Schuttelaar & Partners geeft een overzicht van de activiteiten van diverse maatschappelijke actoren om overgewicht tegen te gaan. Hij baseert zich daarbij op een studie verricht in het kader van het project Gezond Eten van het Rathenau Instituut ('Eindrapport studie "Gezond eten": een actorschets over voeding & gezondheid', november 2004, op te vragen via www.rathenau.nl of www.schuttelaar.nl).

De overheid heeft het terugdringen van overgewicht tot speerpunt van het preventiebeleid gemaakt. Daarnaast heeft ze het Regulier Overleg Overgewicht in het leven geroepen, waarin bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties zijn vertegenwoordigd.

De Vereniging Nederlandse Voedingsmiddelen Industrie (VAI) heeft met de Stichting Merkartikel de beleidsnota 'Verantwoord gewicht' gepubliceerd, waar ook het Centraal Bureau Levensmiddelenhandel (CBL) zich bij heeft aangesloten. Verder komt er een campagne van SIRE met als thema 'Zeg vaker nee'. Bedrijven zijn daarnaast bezig met het verbeteren van bestaande producten en met het ontwikkelen van nieuwe, gezondere producten.

De maatschappelijke organisaties zitten evenmin stil. Het Voedingscentrum voert de campagne 'Maak je niet dik'. Andere campagnes zijn 'Kids, kilo's en kijkcijfers' van de Nederlandse Hartstichting, 'FLASH!' van het Nederlands Instituut voor Sport en Beweging (NISB) en 'De bond kiest gezond' van de Consumentenbond.

Ook de wetenschappelijke aandacht voor overgewicht groeit, waarbij de focus ligt op erfelijke oorzaken, fysiologie en gedragsbeïnvloeding. Het RIVM heeft recent het rapport 'Ons eten gemeten' gepubliceerd waarin het gezondheidsverlies als gevolg van verkeerd en te veel eten is berekend. Tenslotte is aan de Vrije Universiteit het Kenniscentrum Overgewicht opgericht.

Eigen schuld, dikke bult?

Het debat concentreert zich in eerste instantie op de vraag of overgewicht niet vooral een probleem is van de consument. Volgens Karin Bemelmans van het Voedingscentrum kun je niet zeggen 'eigen schuld, dikke bult'. Zij wijst er op dat de verleidingen wel erg groot zijn, zeker voor groepen met een lage sociaal-economische status, die toch al vaak weinig kennis hebben over een gezonde voedselkeuze. Hoe kunnen we, zo vraagt ze zich af, de consument instrumenten aanreiken waarmee deze zijn eigen verantwoordelijkheid voor een gezonde voeding kan nemen? Ook Ellen Govers van de Nederlandse Vereniging van Diëtisten is van mening dat de consument niet in staat is om een gezonde keuze te maken uit het enorme aanbod aan voedingsmiddelen.

Saskia Aalbers (Albert Heijn) vindt dat consumenten zelf verantwoordelijk zijn voor wat ze kopen, maar dat supermarkten de verantwoordelijkheid hebben om hen daarover goed te informeren via etiketten, publicaties en websites. Dat kan de vertegenwoordigers van de maatschappelijke organisaties echter niet overtuigen. Zo stelt Wouter van der Weijden (Stichting CLM) dat de verantwoordelijkheid van supermarkten verder reikt dan het informeren van de consument. Ook via het productaanbod en de winkelinrichting sturen supermarkten het koopgedrag, vaak in een dubieuze richting, stelt hij. "Bijzonder storend is dat snoepgoed op kinderhoogte wordt aangeboden."

De producenten van voedingsmiddelen zijn van mening dat ze hun verantwoordelijkheid nemen door gezonde alternatieven te ontwikkelen. Zo heeft Coca Cola zijn assortiment

verbreed met een reeks light-varianten, richt het Voorlichtingsbureau Vlees zijn vleespromotie op magere vleessoorten en biedt Unilever een reeks producten aan voor mensen die gezond willen afvallen. “Immers”, zo formuleert Harry Jongeneelen van Unilever, “ook wij hebben baat bij een gezonde consument, die lang leeft.”

De initiatieven van het bedrijfsleven worden, naar eigen zeggen, echter weinig positief ontvangen door de maatschappelijke organisaties. Marc Jansen van het Centraal Bureau Levensmiddelenhandel noemt als voorbeeld de vrijwillige gedragscode voor reclame voor kinderen. Dit voorstel krijgt geen kans omdat maatschappelijke organisaties het niet ver genoeg vinden gaan. Christine Grit van de Vereniging voor de Bakkerij- en Zoetwarenindustrie pleit ervoor kinderen weerbaarder te maken tegen reclame, bijvoorbeeld via het onderwijs. Tweede-Kamerlid Eveline Tonkens (Groen Links) vreest dat dat leidt tot andere typen reclame om de toegenomen weerbaarheid te omzeilen. “Een wedloop in weerbaarheid analoog aan de wapenwedloop.”

De ‘goede wil’ van het bedrijfsleven wordt ook door andere deelnemers aan het debat met de nodige scepsis ontvangen. Tweede-Kamerlid Khadija Arib (PvdA) vindt dat het bedrijfsleven meer de hand in eigen boezem moet steken en actiever gezonde voeding moet ontwikkelen en promoten. Eveline Tonkens vraagt zich af waarom het gezonde alternatief (bijvoorbeeld vruchtensap) altijd duurder is dan suiker- en koolzuurhoudende varianten. Zij pleit ervoor om de gezonde keuze de goedkope keuze te maken, bijvoorbeeld via een ‘snack-tax’.

De rol van de overheid

Het tweede belangrijke thema betreft de rol van de overheid in de strijd tegen overgewicht. Gezien de omvang van het probleem dringt Ellen Govers (Nederlandse Vereniging van Diëtisten) aan op een krachtige regierol van de overheid. Ze wordt daarin bijgevallen door de andere maatschappelijke organisaties en een deel van de wetenschappelijk onderzoekers. Ook vertegenwoordigers van het bedrijfsleven vinden dat de overheid meer het voortouw moet nemen. Zo meent Marc Jansen van het CBL dat de overheid wel eens haast mag maken met de verplichte vermelding van de voedingswaarde op levensmiddelen. Harry Jongeneelen van Unilever pleit voor een gezamenlijk actieplan onder regie van het ministerie van VWS.

De overheidsvertegenwoordigers zelf tonen zich minder overtuigd van die voortrekkersrol. Gerrit Meester van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wijst er op, dat het toch vooral de verantwoordelijkheid van de burger zelf is. “We geloven immers niet meer in het idee van de maakbare samenleving”. Ria Westendorp van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) vindt dat de overheid de consument niet hoeft te beschermen, maar wel een zekere regie moet voeren. Dat gebeurt volgens haar ook. Zo organiseert het ministerie van VWS een Regulier Overleg Overgewicht tussen bedrijfsleven, onderzoekers en maatschappelijke organisaties, dat vooral bedoeld is om de activiteiten op elkaar af te stemmen. Daarbij houdt iedereen zijn eigen verantwoordelijkheid.

Daarnaast wil het ministerie van VWS voor eind 2004 een convenant opstellen, waarin een – beperkt – aantal partijen vastlegt wat voor inspanningen het levert om de groei van het aantal mensen met overgewicht tegen te gaan. Omdat het convenant geen sanctiemogelijkheden kent, vreest Kamerlid Arib echter voor vrijblijvendheid. Westendorp daarentegen stelt dat het niet nakomen van afspraken in het convenant maatschappelijk niet aanvaardbaar is. Bovendien wordt het in 2007 geëvalueerd. Als dan blijkt dat de beoogde zelfregulering tekortschiet, kunnen alsnog wettelijke maatregelen volgen.

Het voorgenomen convenant ontmoet echter weinig enthousiasme. Van meerdere kanten worden vraagtekens geplaatst bij de effectiviteit ervan. Er is weinig vertrouwen dat de overheid met het convenant een brug kan slaan tussen de diverse partijen.

Schoolbeleid

Tijdens het debat blijkt dat het niet of nauwelijks lukt om met gezamenlijk gedragen initiatieven te komen. Zelfs na herhaald aandringen van debatleider Van der Geer kan geen van de aanwezige maatschappelijke organisaties of vertegenwoordigers van het bedrijfsleven aangeven wat voor activiteiten ze samen kunnen ondernemen. Het enige waarin de deelnemers elkaar kunnen vinden is de noodzaak van een actief schoolbeleid.

Momenteel loopt het project 'Schoolgruiten': het promoten van groente en fruit op basisscholen. Het doel is om kinderen te laten kennismaken met gezondere voedingsgewoonten. Dit blijkt succesvol. Kinderen vragen nu ook thuis vaker om fruit. Voortzetting van het project dreigt te sneuvelen omdat subsidie wordt stopgezet. Geld lijkt ook de belangrijkste bottleneck bij het stimuleren van meer beweging. Zo is de laatste jaren fors bezuinigd op bewegingsonderwijs op basisscholen. Die trend zet zich door in het middelbaar onderwijs, waar het aantal lessen gymnastiek bescheiden is en het vak verzorging onder vuur ligt. In de grote steden zijn wel initiatieven om de jeugd (weer) te laten bewegen, maar dat zou meer en systematischer moeten gebeuren, luidt de algemeen ondersteunde conclusie.

De aanwezige politici roeren zich verschillende malen in het debat. CDA-Kamerlid Buijs vraagt zich af waarom dikke mensen zo vaak in de rol van patiënt of slachtoffer worden gedrongen. Daardoor dreigt hen de regie over het eigen leven ontnomen te worden. Verder verbaast hij zich erover dat het debat vooral over voeding gaat, terwijl gebrek aan beweging minstens zo belangrijk is als oorzaak van overgewicht.

VVD-Kamerlid Van Veenendaal suggereert dat bedrijven, in het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen, meer moeten samenwerken met maatschappelijke organisaties om scholen te voorzien van informatiemateriaal over gezonde voeding.

PvdA-Kamerlid Arib pleit voor een actievere rol van de overheid. Naast bevordering van bewegings- en verzorgingsonderwijs, zouden reclame en schoolautomaten aan banden moeten worden gelegd. Het door de overheid voorgenomen convenant acht ze te vrijblijvend.

GroenLinks-Kamerlid Tonkens is het daarmee eens en stelt dat de overheid meer moet doen om het gezonde alternatief in school-, bedrijfs- en sportkantines te stimuleren.

Niet optimistisch

Volgens dagsluiters Simon Rozendaal, wetenschapsredacteur van Elsevier, illustreert het debat dat overgewicht weliswaar onderwerp van gesprek is geworden, maar dat de partijen voornamelijk langs elkaar heen praten. Dat stemt hem niet optimistisch. Rozendaal wijst er op dat er nog veel onduidelijk is over de oorzaken van overgewicht en bijgevolg ook over de beste aanpak. "Op advies van experts zijn we minder vet gaan eten, maar daardoor is de suikerconsumptie gestegen. We krijgen minder calorieën binnen, maar desondanks worden we steeds dikker." De enige oplossing die hij vooralsnog ziet is om met concrete maatregelen mensen te stimuleren meer te bewegen, bijvoorbeeld door in nieuwe gebouwen de trap een prominentere plaats te geven dan de lift. De vraag is echter of we kunnen voorkomen dat we dezelfde kant opgaan als de Verenigde Staten.